

УДК 343.326

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.3.17>

Олександр Володимирович Шамсутдінов,

кандидат юридичних наук,
Служба безпеки України (м. Київ);

<https://orcid.org/0000-0002-9325-9227>,
e-mail: sun091141@gmail.com;

Дмитро Сергійович Мельник,

кандидат юридичних наук,
Національна академія Служби безпеки України (м. Київ);

<https://orcid.org/0000-0002-1497-950X>,
e-mail: d-melnik@ukr.net

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ВІД ПІДРИВНИХ ПОСЯГАНЬ

Досліджено норми вітчизняного та іноземного законодавства, які встановлюють кримінально-правову заборону посягань на важливі для економіки, оборони та життєзабезпечення населення об'єкти в підривних цілях. Здійснено ретроспективний аналіз криміналізації в Україні таких суспільно небезпечних діянь, як диверсія, саботаж, шкідництво. Також із використанням компаративістського методу розглянуто кримінально-правові норми Франції, ФРН і США про відповідальність за саботаж. При цьому основну увагу приділено предмету і формам учинення відповідних суспільно небезпечних діянь, а також моменту, з якого злочин вважається закінченим. Встановлено, що чинне законодавство України має низку недоліків і прогалин у кримінально-правовій охороні об'єктів критичної інфраструктури від підривних посягань. На цій підставі сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правової норми, передбаченої ст. 113 «Диверсія» КК України, а також запропоновано кримінально-правову новелу про відповідальність за саботаж.

Ключові слова: диверсія, саботаж, шкідництво, підривна діяльність, об'єкт критичної інфраструктури, предмет кримінального правопорушення, склад злочину.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Широкомасштабне вторгнення російських окупаційних військ в Україну загострило і без того актуальну проблему забезпечення захищеності об'єктів критичної інфраструктури України, зокрема кримінально-правовими засобами. Прагнучи досягти своїх експансіоністських цілей, держава-агресор вдається до відверто злочинних дій аби послабити оборонну, економічну й ідеологічну складові нашої держави, зокрема до

знищення та пошкодження вітчизняної інфраструктури як військовим шляхом, так і із застосуванням розвідувально-підричних методів діяльності. Цілком очевидно, що такі протиправні діяння потребують належної правової оцінки та притягнення винних осіб до відповідальності, вжиття заходів із відшкодування завданих державі та суспільству моральних і матеріальних збитків.

Водночас аналіз наявної правозастосовної практики та доктринальних підходів до кримінально-правової характеристики диверсії (ст. 113 КК України) та деяких суміжних із нею кримінальних правопорушень свідчить про наявність недоліків законодавчої конструкції відповідних кримінально-правових норм, які потребують якнайшвидшого усунення, особливо в умовах правового режиму воєнного стану.

Стан дослідження проблеми

Дослідженнями кримінальної відповідальності за диверсію займалися О. Ф. Бантишев, О. Ю. Гайворонський, С. В. Гізімчук, І. В. Діордіца, О. Д. Довгань, В. П. Ємельянов, О. Ю. Звонарьов, В. С. Картавцев, О. О. Климчук, В. В. Колосков, В. А. Ліпкан, В. О. Навроцький, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. Г. Хлань, Р. А. Чорний, О. А. Чуваков, О. В. Шамара, О. Г. Ященко та ін. Проте питанню вдосконалення законодавчої конструкції диверсії, зокрема об'єктивних ознак складу цього злочину, було приділено недостатньо уваги. Більш предметно вивчали різні форми диверсійних та інших суміжних проявів Д. С. Артеменко [1], А. С. Климосюк [2], О. Р. Пелешак [3], Т. І. Созанський [4], однак їх законотворчі пропозиції мають дискусійний характер і не враховують новел чинного законодавства у сфері захисту критичної інфраструктури.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз кримінально-правових норм, які криміналізують протиправні посягання на об'єкти критичної інфраструктури в підричних цілях, та вироблення пропозицій щодо вдосконалення відповідного вітчизняного законодавства. Для досягнення цієї мети потрібно вирішити такі *завдання*: здійснити ретроспективний аналіз криміналізації в Україні відповідних суспільно небезпечних діянь; із використанням компаративістського методу розглянути кримінально-правові норми деяких іноземних держав про відповідальність за такі посягання; встановити основні недоліки чинного законодавства у сфері кримінально-правової охорони об'єктів критичної інфраструктури від підричних посягань; сформулювати конкретні пропозиції щодо вдосконалення відповідних кримінально-правових норм України.

Наукова новизна дослідження

Уперше з моменту ухвалення Закону України «Про критичну інфраструктуру» актуалізовано питання вдосконалення охорони об'єктів

критичної інфраструктури України кримінально-правовими засобами з урахуванням наявних загроз, зумовлених широкомасштабним вторгненням в Україну держави-агресора.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови диверсія (від лат. *diversio* – відхилення, відвернення): 1) акт зруйнування або пошкодження об'єктів військового, державного значення агентами ворожих країн або народними месниками у тилу окупантів; 2) воєнна операція, здійснювана для відвернення уваги противника від місця, де готується головний удар [5, с. 293]. Водночас чинне нормативне визначення аналізованого поняття, яке міститься у ст. 113 КК України, децю відрізняється за змістом від загальноприйнятого. Зокрема, під диверсією у Кримінальному кодексі України розуміється вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій¹. Тобто об'єктивна сторона складу диверсії характеризується суспільно небезпечними діями у таких формах: 1) вибухи, підпали або інші дії, спрямовані на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю; 2) вибухи, підпали або інші дії, спрямовані на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; 3) дії, спрямовані на радіоактивне забруднення; 4) дії, спрямовані на масове отруєння; 5) дії, спрямовані на поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій.

Як бачимо, крім посягань на важливі для «народного господарства» чи оборони об'єкти, цей склад кримінального правопорушення враховує також посягання на людей та інші складові біосфери. Як слушно вказує А. С. Климосюк, неоднорідність сучасних форм учинення диверсії виявляється в тому, що ст. 113 КК України охороняються різноманітні цінності з різних сфер суспільних відносин [2, с. 126]. Іншою важливою ознакою є момент закінчення кримінального правопорушення: диверсія є закінченим злочином із моменту вчинення вибухів, підпалів чи інших дій відповідної спрямованості, незалежно від фактичного спричинення смерті, тілесних ушкоджень,

---

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 08.09.2022).

руйнування чи пошкодження об'єктів, радіоактивного забруднення чи настання інших наслідків. М. І. Хавронюк наводить такі приклади, коли попри фактичне ненастання суспільно небезпечних наслідків диверсія все одно вважається закінченим злочином: у результаті вибуху у зв'язку зі слабкою міцністю заряду може взагалі не настати будь-яких помітних наслідків; через дощ може не загорітися підпалене сховище або отрута чи патоген виявляться неефективними [6, с. 283]. Тобто йдеться про формальний або навіть усічений (як вважають В. Я. Тацій, А. В. Москвичова та деякі інші науковці) склад кримінального правопорушення.

Така на перший погляд нелогічна конструкція об'єктивної сторони складу диверсії пояснюється історично зумовленою трансформацією відповідної кримінально-правової заборони, різними суспільно-політичними запитами держави залежно від того чи іншого періоду її історичного розвитку. Ретроспективний аналіз цієї норми свідчить, що спочатку під диверсією розумілися класичні прояви цього суспільно небезпечного діяння: організація в контрреволюційних цілях зруйнування або пошкодження вибухом, підпалом чи іншим способом залізничних або інших шляхів і засобів сполучення, засобів народного зв'язку, водопроводів, громадських складів та інших споруд або будівель, а також участь у виконанні зазначених злочинів (ст. 65 КК УСРР 1922 р.)¹. Отже, предметом цього злочину виступали шляхи сполучення, засоби зв'язку, водопроводи, склади, інші споруди чи будівлі, а момент закінчення злочину однозначно пов'язувався з руйнуванням чи пошкодженням таких важливих під час ведення воєнних дій об'єктів.

Згодом із «контрреволюційного» злочину диверсія перетворюється на «державний» і доповнюється декількома іншими формами: зруйнування або пошкодження вибухом, підпалом чи іншим способом підприємств, споруд, шляхів і засобів сполучення, засобів зв'язку або іншого державного або громадського майна, *вчинення масових отруень або поширення епідемії та епізоотії* з метою ослаблення Радянської держави (ст. 60 КК УРСР 1960 р.)². До змісту предмета диверсії відтепер додаються «підприємства», а також тварини, об'єкт доповнюється потерпілим, а склад злочину лишається матеріальним: диверсія вважається закінченою з моменту хоча б часткового пошкодження державного чи громадського майна, настання отруєння людей або передбачуваного епідемічного чи епізоотичного захворювання.

---

¹ Кримінальний кодекс УСРР (1922 р.) // Підручники онлайн : сайт. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1060/17/> (дата звернення: 08.09.2022).

² Кримінальний кодекс Української РСР (1960 р.) // Підручники онлайн : сайт. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1138/17/> (дата звернення: 08.09.2022).

У 1984 р. кримінально-правова норма, що встановлювала відповідальність за диверсію, була доповнена такою формою, як «вчинення дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю». У науковій літературі того часу стверджувалося, що поява цієї новели обумовлена випадками вчинення «антирадянськи налаштованими елементами» дій, спрямованих на масове знищення людей іншими, крім масових отруень і поширення епідемій, способами, які не охоплювалися складами диверсії чи терористичного акту [7, с. 60]. Крім того, склад цього злочину перетворюється на формально-матеріальний: у перших формах диверсія вважається закінченою з моменту здійснення вибухів, підпалів чи інших дій незалежно від того, чи загинули або були поранені люди, чи були зруйновані або пошкоджені ті чи інші об'єкти. Решта форм учинення диверсії залишаються злочином із матеріальним складом.

Із здобуттям Україною незалежності Кримінальний кодекс було затверджено в новій редакції (1992 р.), однак склад диверсії будь-яких суттєвих змін не зазнав, крім того, що основний предмет диверсії набув сучасної транскрипції: «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення»¹.

На сьогодні диспозиція чинної кримінально-правової норми, передбаченої ст. 113 КК України, з об'єктивної сторони визначає диверсію як активні дії, що створюють небезпеку для невизначеного кола людей, або тварин, або рослин, або територій (екосистем), або важливих об'єктів. Тобто законодавцем вказаний склад злочину сформульовано як формальний, зокрема суспільно небезпечні наслідки таких дій знаходяться поза його межами, а відтак потребують додаткової кваліфікації: за сукупністю вчиненого за диверсію і відповідно до наслідків, що настали, – за кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи, власності, громадської безпеки тощо.

Фактично у ст. 113 КК України встановлена кримінальна відповідальність не за диверсію, а за замах на неї. Зважаючи на вид та розміри покарання, передбаченого санкцією цієї кримінально-правової норми (позбавлення волі на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна або без такої – за вчинення простого складу диверсії та позбавлення волі на 15 років або довічне позбавлення волі з конфіскацією майна – за вчинення кваліфікованого складу диверсії), перенесення законодавцем моменту закінчення злочину на попередню злочинну діяльність вбачається недостатньо обґрунтованим.

---

¹ Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України : Закон України від 17.06.1992 № 2468-ХІІ // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2468-12> (дата звернення: 08.09.2022).

Наприклад, за умисне пошкодження шляхів сполучення, якщо це спричинило аварію поїзда, передбачене *максимальне* покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 3 років (ч. 1 ст. 277 КК України). У цьому випадку важливий об'єкт транспортної інфраструктури фактично пошкоджений, до того ж має місце суспільно небезпечний наслідок другого порядку – аварія поїзда. Водночас за вчинення дій, спрямованих на пошкодження об'єкта, який має важливе народногосподарське значення (того ж таки залізничного шляхопроводу), з метою ослаблення держави, *мінімальне* покарання становить 10 років позбавлення волі (ч. 1 ст. 113 КК України). Тут будь-якого суспільно небезпечного наслідку може не бути взагалі, однак маємо закінчений склад диверсії. Єдиною визначальною ознакою при цьому виступає мета вчинення кримінального правопорушення, фактичне встановлення якої, як свідчить практика правозастосовної діяльності, часто зазнає певних труднощів.

Отже, нами проілюстрована явна непропорційність протиправного діяння і передбаченого за нього покарання у ст. 113 КК України. Очевидним виходом із цієї проблемної ситуації вбачається зміна конструкції об'єктивної сторони диверсії в напрямі формулювання її складу як матеріального. Для цього об'єктивну сторону складу диверсії, можна визначити так: «зруйнування або пошкодження об'єкта <...> шляхом підпалу, вибуху чи іншим способом». Такий підхід вирішить також іншу проблему – використання множини при формулюванні способів учинення диверсії (вибухи, підпали), що вимагає кваліфікувати такі суспільно небезпечні діяння як склад диверсії лише при вчиненні щонайменше двох вибухів чи підпалів.

Крім того, через законодавчу невизначеність поняття «народне господарство», яке було притаманне радянському суспільно-політичному ладу, а на сьогодні втратило свою актуальність, у кримінально-правовій доктрині відсутня єдність поглядів щодо визначення змісту відповідного предмета диверсії. Наприклад, О. О. Климчук під предметом диверсії розуміє об'єкти матеріального світу (у тому числі інформацію), незалежно від форми власності, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, шляхом знищення яких винний намагається спричинити шкоду економічній або воєнній безпеці держави. Науковець розмежовує ці об'єкти, зокрема до таких, що мають важливе народногосподарське значення, відносить будівлі, споруди, інші об'єкти, від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів чи інших великих територій, належне функціонування певних галузей економіки, структур державного управління, до таких, що мають важливе оборонне значення, – будівлі, споруди, інші об'єкти, знищення чи пошкодження яких негативно впливає на стан боєготовності чи боєздатності Збройних Сил України або інших військових формувань [8, с. 35–40].

Водночас Р. А. Чорний вказує, що сучасне кримінально-правове розуміння народного господарства можливо обмежити господарською діяльністю держави. Однак у такому разі до об'єктів, які мають важливе народногосподарське значення, не належатимуть великі підприємства, що за результатами господарської діяльності здійснюють значні відрахування в державний бюджет. Тому дослідник пропонує «важливе народногосподарське значення» трактувати як «важливе економічне та інше значення». Під економічним значенням для держави, на його думку, слід розуміти економічну діяльність відповідних об'єктів, головними характеристиками якої є витрати на виробництво, процес виробництва та випуск продукції, а сама вона полягає у процесі виробництва продукції (товарів і послуг), що здійснюється з використанням певних ресурсів: сировини, матеріалів, устаткування, робочої сили, технологічних процесів тощо. Під об'єктами, що мають інше важливе значення, слід розуміти, зокрема, засоби масової інформації та інші об'єкти матеріального світу, які залежно від конкретного прояву зазначеного злочину та умов його вчинення можуть мати важливе значення для держави (будь-яка інформація, критичні об'єкти національної інформаційної інфраструктури тощо) [9, с. 94–95].

З огляду на те, що термін «народне господарство» застарів, зокрема втратив своє правове підґрунтя, А. С. Климосюк пропонує привести формулювання предметів диверсії у відповідність до положень Закону України «Про основи національної безпеки» (2003 р.), зокрема замінити словосполучення «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» на «об'єкти, які мають оборонне, економічне чи інше життєво важливе значення для багатьох людей, суспільства, держави» [2, с. 127]. Однак вказаний законодавчий акт наразі втратив чинність.

Натомість 16 листопада 2021 р. було ухвалено Закон України «Про критичну інфраструктуру», який набув чинності 15 червня 2022 р. У п. 13 ст. 1 цього Закону міститься визначення *об'єктів критичної інфраструктури*, під якими розуміються об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам¹. При цьому віднесення об'єктів до критичної інфраструктури здійснюється за сукупністю критеріїв, до яких належать: 1) виконання функцій із забезпечення життєво важливих національних інтересів; 2) існування викликів і загроз, що можуть виникати щодо об'єктів

---

¹ Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20> (дата звернення: 08.09.2022).

критичної інфраструктури; 3) ймовірність завдання значної шкоди нормальним умовам життєдіяльності населення; 4) уразливість таких об'єктів, тяжкість можливих негативних наслідків, внаслідок чого буде заподіяна значна шкода здоров'ю населення (визначається кількістю постраждалих, загиблих та осіб, які отримали значні травми, а також чисельністю евакуйованого населення); соціальній сфері (руйнація систем соціального захисту населення і надання соціальних послуг, втрата спроможності держави задовольнити критичні потреби суспільства); державному суверенітету (зниження обороноздатності, дискредитація іміджу країни, дестабілізація системи державного управління та унеможливлення виконання державою своїх функцій); економіці (вплив на внутрішній валовий продукт, розмір економічних втрат, як прямих, так і непрямих); природним ресурсам загальнодержавного та місцевого значення; 5) масштабність негативних наслідків для держави, які впливають на діяльність стратегічно важливих об'єктів для кількох секторів життєзабезпечення чи призводять до втрати унікальних національно значущих активів, систем і ресурсів, матимуть тривалі наслідки для держави і позначаться на діяльності ряду інших секторів; 6) тривалість ліквідації таких наслідків та дія подальшого негативного впливу на інші сектори держави; 7) вплив на функціонування суміжних секторів критичної інфраструктури (ст. 8 Закону України «Про критичну інфраструктуру»).

На наш погляд, нормативний зміст, вкладений вказаним законодавчим актом у визначення об'єктів критичної інфраструктури, дозволяє стверджувати, що саме такі об'єкти і є основним предметом диверсії. З огляду на викладене пропонуємо внести відповідні зміни в диспозицію кримінально-правової норми, передбаченої ст. 113 КК України, зокрема слова «об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» замінити словами «об'єкта критичної інфраструктури». Сприйняття законодавцем зазначеної пропозиції внесе ясність і однозначність у трактування кримінально-правовою доктриною та правозастосовними органами цієї конститутивної об'єктивної ознаки складу диверсії.

Ми не зупинятимемося на інших предметах диверсії (тваринах, рослинах, територіях або екосистемах), а також на постраждалих (людях), які відповідають іншим формам учинення цього суспільно небезпечного діяння, адже розгляд вказаних об'єктивних ознак складу диверсії виходить за межі мети нашої наукової розвідки. Натомість звернемося до інших можливих посягань на об'єкти критичної інфраструктури в підривних цілях.

Низкою дослідників звернено увагу, що протиправні діяння, спрямовані на підрив національної безпеки України (родовий об'єкт диверсії), себто на ослаблення держави, можуть вчинюватися і шляхом бездіяльності, яка, однак, диспозицією ст. 113 КК України не

передбачена. Вчені-криміналісти по-різному підходять до вирішення цієї прогалини. Так, автори навчального посібника за загальною редакцією В. А. Колесника, з одного боку, визнають, що поширеною в юридичній літературі є думка, відповідно до якої диверсія може бути вчинена лише шляхом активного руйнівного впливу на предмет злочину, однак, з іншого боку, ігноруючи логіко-граматичну конструкцію диспозиції цієї статті, упевнені, що бездіяльність за наявності в суб'єкта злочину мети ослаблення держави повинна безумовно кваліфікуватися як диверсія [10, с. 43–44]. А. С. Климосюк з метою вдосконалення відповідних положень норми про диверсію пропонує прямо відобразити можливість учинення злочину не лише шляхом активних дій, а й шляхом бездіяльності, вказавши в диспозиції на «діяння». Таке рішення, як вважає науковець, дозволить повною мірою охопити суспільно небезпечні посягання на соціальні цінності, охоронювані ст. 113 КК України [2, с. 27].

Підтримуючи позицію, що диверсія може бути вчинена шляхом бездіяльності (коли в механізмі вчинення злочину використовуються сторонні сили і процеси як природного, так і штучного походження, машини та механізми, а також у разі невиконання суб'єктом злочину своїх посадових, службових, професійних обов'язків), не можемо погодитися із твердженням, що впровадження такої новели в диспозицію ст. 113 КК України цілком забезпечить кримінально-правову охорону об'єктів критичної інфраструктури від підривних посягань. Так, кримінально-правова норма, передбачена ст. 113 КК України, криміналізує такі посягання на об'єкти критичної інфраструктури, які мають своїм спрямуванням їх *руйнування або пошкодження*. Водночас підривна діяльність спецслужб противника може мати на меті не тільки фактичне знищення, але й дезорганізацію, уповільнення або унеможливлення роботи таких важливих об'єктів, причому навіть без фізичного порушення їх цілісності. У цьому контексті доцільно звернутися до поняття «саботаж».

В енциклопедичній літературі термін «саботаж» (франц. *sabotage*, від *saboter* – стукати дерев'яними черевиками) визначається так: 1) у широкому розумінні як прихована протидія будь-яким заходам, намагання перешкодити, уповільнити або унеможливити їх здійснення; 2) як одна з форм соціального протесту. Суть саботажу полягає у свідомому невиконанні владних розпоряджень або протидії їм. Характерна риса саботажу – відсутність зовнішніх відкритих ознак протистояння, вияву протесту, замаскованість справжніх намірів, удаваність належного виконання обов'язків [11, с. 401].

За Кримінальним кодексом УРСР 1927 р. саботаж розглядався як «контрреволюційний злочин». У ст. 54-14 КК встановлювалось покарання у вигляді позбавлення волі або смертної кари з конфіскацією майна за свідоме невиконання певних обов'язків або умисне недбале

їх виконання зі спеціальною метою послабити владу уряду й діяльність державного апарату.

Згодом склад «контрреволюційного саботажу» набуває конкретних об'єктивних ознак і перетворюється на «шкідництво». Зокрема, у ст. 61 КК УРСР 1960 р. цей злочин визначався вже як дія або бездіяльність, спрямована на підриив промисловості, транспорту, сільського господарства, грошової системи, торгівлі або інших галузей народного господарства, а також діяльності державних органів чи громадських організацій з метою ослаблення держави, якщо це діяння вчинено шляхом використання державних чи громадських підприємств, установ, організацій або шляхом протидіяння їх нормальній роботі¹. Тобто з об'єктивної сторони шкідництво було злочином з формальним складом і передбачало діяння у двох альтернативних формах: 1) використання певних організацій; 2) протидія їх нормальній роботі. Перша форма передбачала проникнення ворожих елементів на відповідні посади в установи, організації, підприємства з подальшим використанням їх можливостей для реалізації злочинних цілей. Під використанням малися на увазі підриивні за своєю суттю, однак ззовні цілком правомірні дії від імені таких підприємств, установ, організацій із застосуванням їх повноважень і авторитету (затягування будівництва об'єктів, неправильне планування, розпорошення коштів і матеріальних засобів, порушення технологічних процесів, недотримання проектної документації, випуск неякісної, нестандартної чи некомплектної продукції, укладання збиткових договорів тощо). Друга форма шкідництва відрізнялась від першої тим, що злочинці не використовували можливості державних чи громадських організацій у підриивних цілях, а перешкоджали їх роботі, як правило, ззовні, а не зсередини (випуск в обіг фальшивих грошей, колективне невиконання певних обов'язків, наприклад з метою зриву мобілізаційних заходів, завідомо неправдиві наклепи, спрямовані на підриив правосуддя, компрометацію добросесних посадовців тощо) [7, с. 65–67].

Чинне законодавство України про кримінальну відповідальність не знає такого складу злочину, як саботаж, хоча кримінальними законами деяких іноземних держав відповідні суспільно небезпечні діяння криміналізовані.

Наприклад, у книзі четвертій «Про злочини та проступки проти нації, держави та громадського спокою» Кримінального кодексу Франції (1992 р.) міститься розділ 4 «Про саботаж», який у ст. 411-9 визначає зазначене суспільно небезпечне діяння як «знищення, пошкодження або незаконне привласнення будь-якого документа,

---

¹ Кримінальний кодекс Української РСР (1960 р.) // Підручники онлайн : сайт. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1138/17/> (дата звернення: 08.09.2022).

матеріалу, конструкції, обладнання, установки, апарата, технічного приладу чи системи автоматизованої обробки інформації або внесення неполадок в їх роботу, якщо це діяння здатне завдати шкоди основоположним інтересам нації»¹. Як бачимо, французький законодавець унікає вказівок у диспозиції цієї норми на будь-які важливі для держави об'єкти, однак надає виключний перелік матеріальних речей, які виступають предметом саботажу і очевидно задіяні в робочих процесах, що відбуваються саме на таких критично важливих для безпеки держави об'єктах. Об'єктивна сторона саботажу за французьким кримінальним законом характеризується активними діями у чотирьох альтернативних формах: 1) знищення; 2) пошкодження; 3) незаконне привласнення; 4) внесення неполадок у роботу відповідних предметів злочину. Статтею 411-9 КК Франції передбачено також кваліфікований склад саботажу, кваліфікуючою ознакою при цьому виступає мета вчинення цього злочину – служити інтересам іноземної держави, іноземного або такого, що знаходиться під іноземним контролем, підприємства чи організації.

Кримінальний кодекс ФРН (у редакції 1998 р.) у розділі 3 «Створення небезпеки для демократичної правової держави» містить § 87 «Агентурна діяльність з метою саботажу», який у другій частині визначає діяння, що є актами саботажу. Якщо в п. 1 ч. 2 § 87 перераховані діяння, що фактично відповідають складу диверсії у значенні ст. 113 КК України, то п. 2 ч. 2 § 87 КК ФРН відносить до актів саботажу «інші діяння, які заважають або порушують роботу важливих для оборони та економіки держави підприємств шляхом знищення, пошкодження, видалення, модифікації чи приведення у непридатність речі, що забезпечує робочий процес, або шляхом позбавлення такого процесу необхідної енергії»². Тут кидається в око схожість форм саботажу із французькою нормою (крім знеструмлення об'єкта), однак, на відміну від останньої, німецький законотворець обмежився уніфікованим визначенням предмета цього злочину, що ми вважаємо більш прийнятним. У § 88 «Антиконституційний саботаж» КК ФРН міститься спеціальна норма, що визначає склад саботажу, суб'єктивна сторона якого характеризується навмисною підтримкою намірів, спрямованих проти стабільності й безпеки ФРН чи проти її

---

¹ Code Pénal: les lois du 22.07.1992 (version en vigueur au 07.08.2004) // Legifrance : сайт. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/2004-08-07 (дата звернення: 08.09.2022).

² Strafgesetzbuch: in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 47 des Gesetzes vom 21. Dezember 2020 (BGBl. I S. 3096) geändert worden ist // Bundesministerium der Justiz : сайт. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html> (дата звернення: 08.09.2022).

конституційних основ. Поряд із вказаними у диспозиції видами важливих для держави об'єктів (установи і підприємства транспорту, зв'язку, життєзабезпечення населення тощо), що становлять предмет цього злочину, § 88 КК ФРН дещо інакше, на відміну від § 87 КК ФРН, визначає зміст об'єктивної сторони складу саботажу: «сприяння тому, що шляхом дезорганізуючих дій повністю або частково виводяться з ладу чи позбавляються можливості використання за призначенням» згадані підприємства чи установи. На нашу думку, саме така формула найбільш точно передає зміст поняття саботажу у класичному його розумінні.

Звід законів США, також відомий як Федеральний кримінальний кодекс, у розділі 18 «Злочини і кримінальний процес» містить главу 105 «Саботаж», яка включає в себе п'ять відповідних складів злочинів (§ 2152–2156)¹. Особливістю цих норм є те, що вони спрямовані на захист лише *військових* інтересів США. З об'єктивної сторони саботаж у розумінні Федерального кримінального кодексу США характеризується такими активними діями: пошкодженням або знищенням будь-яких споруд, майна, матеріалів підводних мін, торпед, фортифікаційних споруд або систем оборони гавані; втручанням у роботу або використанням таких предметів; умисним порушенням вимог президентського акта про проходження суден або осіб у межах оборонних морських районів (§ 2152); пошкодженням, знищенням, забрудненням або зараженням будь-якої військової техніки, військових об'єктів чи приміщень (§ 2153) або будь-якого матеріалу, об'єкта чи підприємства національної оборони (§ 2155); виготовленням або конструюванням дефектних військових матеріалів, приміщень, об'єктів або будь-якого інструменту, приладу, механізму, обладнання або ємності, що використовується при їх виготовленні, конструюванні чи ремонті (§ 2154), або відповідно матеріалів, приміщень, об'єктів тощо національної оборони (§ 2156), а також спричиненням таких виготовлення або конструювання. Як бачимо, законодавство США також не розрізняє понять «диверсія» і «саботаж». При цьому найбільш наближеними з об'єктивної сторони до суто «саботажних», на нашу думку, є діяння, які полягають у невиконанні нормативних актів та виробництві бракованої військової продукції.

Отже, очевидно, що чинне законодавство України має певну прогалину у кримінально-правовій охороні об'єктів критичної інфраструктури від підривних посягань, яка потребує усунення, особливо в умовах воєнного стану.

---

¹ Title 18. Crimes and Criminal Procedure. Text contains those laws in effect on May 16, 2020 // The United States Code : сайт. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title18/part1/chapter105&edition=prelim> (дата звернення: 08.09.2022).

Висновки

Підсумовуючи результати ретроспективного та компаративного аналізу зазначених кримінально-правових норм, пропонуємо внести зміни до диспозиції ст. 113 КК України, зокрема сформулювати другу форму диверсії у такій редакції: «Зруйнування або пошкодження об'єкта критичної інфраструктури шляхом підпалу, вибуху чи іншим способом з метою ослаблення держави». Такі зміни, безумовно, потребуватимуть трансформації й інших форм диверсії, які спрямовані на інші об'єкти кримінально-правового захисту. Однак ми залишаємо це питання для подальших наукових розвідок у напрямі вдосконалення чинного законодавства України про кримінальну відповідальність.

Також пропонуємо доповнити Кримінальний кодекс України ст. 113-1 «Саботаж», яку викласти в такій редакції: «1. Вчинення з метою ослаблення держави діянь або прийняття рішень, спрямованих на дестабілізацію або унеможливлення функціонування за призначенням об'єкта критичної інфраструктури, за відсутності ознак диверсії – карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років. 2. Ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, – караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років».

Список бібліографічних посилань: 1. Артеменко Д. С. Проблеми розмежування диверсії і тероризму. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 229–231. 2. Климосюк А. Законодавча конструкція диверсії: реалії та перспективи. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2018. № 2. Т. 1. С. 125–128. 3. Пелешак О. Р. Кібердиверсія як форма сучасної диверсійної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. № 3. С. 225–243. 4. Созанський Т. І. Про захищеність об'єктів критичної інфраструктури кримінально-правовими засобами. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2018. Вип. 47. С. 201–213. 5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с. 6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., перероб. та допов. Київ : Дакор, 2019. 1384 с. 7. Дьяков С. В., Игнатьев А. А., Карпушин М. П. Ответственность за государственные преступления / общ. ред. и введение Л. И. Баркова. М. : Юрид. лит., 1988. 224 с. 8. Климчук О. О. Кримінальна відповідальність за диверсію по законодавству України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 219 с. 9. Чорний Р. Л. Соціальні ознаки предмета складу диверсії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 2. С. 92–96. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2014/27.pdf (дата звернення: 08.09.2022). 10. Кваліфікація та розслідування окремих видів злочинів проти основ національної безпеки та воєнних злочинів : навч. посіб. / за

заг. ред. В. А. Колесника. Київ : СБУ, 2022. 356 с. **11.** Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5. 736 с.

Надійшла до редколегії 10.09.2022

Прийнята до опублікування 17.09.2022

Shamsutdinov O. V. Melnyk D. S. Criminal law protection of critical infrastructure objects against subversive encroachments

The norms of domestic and foreign legislation, which establish a criminal law prohibition of encroachments on objects of critical importance for the economy, defense and life support of the population for subversive purposes, have been studied. With the help of the historical and legal method, an analysis of the criminalization of such socially dangerous acts as diversion, sabotage, and vandalism in Ukraine during the last century has been carried out. Moreover, using the comparativist method, the criminal law norms of France, Germany and the USA on responsibility for sabotage have been examined. At the same time, the main attention paid to the subject and forms of committing the corresponding socially dangerous acts, as well as the moment from which the crime is considered finished.

It has been established that the current legislation of Ukraine has a number of shortcomings and gaps in the criminal law protection of critical infrastructure objects from subversive encroachments. In particular, criminal liability is established for attempts to damage objects important to the state, and not for their actual damage, that is, real socially dangerous consequences (sabotage itself) require additional qualifications. The criminal law norm provided for in Art. 113 of the Criminal Code of Ukraine, is formulated with violation of the principle of proportionality of the social danger of the act and the severity of the punishment provided for its commission. The dispositively defined subject of diversion contains the term “national economy”, which has lost its legal basis, as well as a synecdoche (the use of the plural instead of the singular). On the objective side, the composition of sabotage, defined in Art. 113 of the Criminal Code of Ukraine, does not criminalize illegal inaction, as well as actions aimed at disorganization, slowing down or making impossible the operation of such facilities important to the state.

On this basis, it has been proposed to formulate the second form of sabotage (Article 113 of the Criminal Code of Ukraine) in the following wording: “Destruction or damage to a critical infrastructure object by arson, explosion or other means with the aim of weakening the state”, as well as to supplement the Criminal Code of Ukraine with an amendment on sabotage, which is understood as “actions aimed at weakening the state, actions or decision-making aimed at destabilizing or making impossible the intended functioning of a critical infrastructure object, in the absence of signs of diversion”.

Key words: diversion, sabotage, damage, subversive activity, object of critical infrastructure, subject of criminal offense, composition of the crime.

